

John S. Strong, *The Buddha. A Short Biography*, kapitola "Previous Lives of the Buddha", s. 15-34

BUDDHOVY MINULÉ ŽIVOTY

Už od počátku buddhistické tradice se má za to, že Gautamovo buddhovství nebylo pouhým výsledkem několika let meditace a usilování, ale bylo konečným výsledkem stovky minulých životů, které jsou podrobně vylíčeny v příbězích známých jako *džátaky*. Během toho času se Buddha coby bódhisattva („budoucí buddha“) proměnlivě rodil jako lidská bytost, zvíře a občas jako božstvo a vykonal záslužné činy, kterými se postupně zdokonaloval. Říká se, že si Buddha vzpomněl na své životy během první hlídky za noci svého osvícení a postupně je vylíčil svým učedníkům. Zároveň je jisté, že jsou nejoblíbenější podobou buddhistické literatury. Obzvláště v jižní a jihovýchodní Asii poskytují látku ke kázáním a uvádějí se v umění i při obřadech.

Není možné se zde podělit o džátaky šířeji než v souhrnném přehledu. Cejlonské přepracování základní sbírky Théraváda (tzv. Komentář k džátakám – *Džátakatthakathá*) vypravuje dosti obsírně 547 příběhů předchozích životů a hojněji je můžeme najít i v dalších sbírkách (viz „Prameny a další četba“). Kromě toho množství biografických textů, které nejsou přímo sbírkami příběhů o narozeních, často líčí džátaky, aby objasnily nějaký bod ve vypravování, nebo slouží retrospektivně.

Učenci už dlouhou dobu ví o podobnostech mezi určitými džátakami a zcestovalými bajkami klasické západní literatury (např. Ezop) nebo indiánskými sbírkami příběhů. T. W. Rhys-Davids začíná například svou studii džátak v jazyce páli s překladem Sínacamma džátaky, příběhem „Osel ve lví kůži“, který podle něj odpovídá protějškům ve starověkém Řecku, Střední Evropě, na Blízkém východě, v Číně a Indii. Podobně džátaka o dobrodružstvích bódhisattvy jakožto chytrého zloděje, ve kterém budoucí Gautama uniká všem nástrahám, se blízce podobá příběhu, který byl nalezen nejen v brahmánské sbírce v Indii, ale i v Číně, Tibetu a také v Herodotově popisu egyptského příběhu o pokladu krále Rhampsinita. Ještě pozoruhodnější je džátaka o králi Dasarathovi, která se ukázala jako přepracovaná buddhistická část příběhu o Rámovi ze známého hinduistického eposu *Rámájana*. V džátace se bódhisattva ztotožňuje s Rámou a Gautamova budoucí manželka Jasódhara s Rámovou ženou Sítou.

Džátaky slouží k většímu věhlasu a oblibě Buddhova příběhu, spojují ho – v minulých životech – s národními hrdiny a božstvy Indie a jiných zemí. S tím jak se buddhismus šířil, ponechával možnost přizpůsobení se místním kulturním a náboženským vyznání. Jako například v páli džátace o Dasarathovi je jedno z témat přijetí nestálosti v rodinných vztazích. V čínské kolekci Buddhových příběhů je ale ten samý příběh přepracován tak, aby zdůraznil etiku synovské úcty a není tam ani zmínka o Rámově manželce Sítě.

Poté, co jsme si uvědomili skutečnost, že džátaky patří do světové literatury, podíváme se teď na ně jako na buddhistické příběhy. Přesněji se chci zaměřit na to, co nám říkají o Buddhově životě, jaké o něm promítají představy. Z tohoto hlediska je

o džátakách možné říci, že mají několik „biografických záměrů“. Karmicky prohlubují události v Buddhově životě; pomáhají objasnit strukturu bódhisattvovy stezky k buddhovství; zdůrazňují Buddhovy přednosti; a v neposlední řadě nám dovolují podat vysvětlení některých Buddhových nedostatků a záporů, nebo říci o Buddhovi (ještě když byl bódhisattva) určitá „tabu“, co bychom o něm nemohli říci s ohledem na jeho poslední existenci jakožto Buddha.

KARMICKÉ PROHLOUBENÍ BUDDHOVA PŘÍBĚHU

Podoba džátak je daná. „Příběh ze současnosti“ stanovuje situaci, která vyžaduje objasnění nebo rozvedení. Buddha reaguje vypravováním „příběhu z minulosti“ vhodnou džátakou. Zakočí tím, že některé postavy z minulosti ztotožní s různými osobami v přítomnosti jako třeba se sebou, členy rodiny, jednotlivými učedníky a dalšími. To vkládá do událostí a vztahů Gautamova života karmickou hloubku a také pocit déja-vu, což pomáhá dobarvit Buddhův život nádechem věčnosti. Relativně přímý příklad se dá nalézt v páli džátace Somanassa. Buddhovi učedníci, kteří se dozvídají o atentátu na Buddhovu osobu závistivým bratrancem Dévadattou, se ho ptají proč to a on jim vyhoví příběhem z minulosti, kde vysvětluje, že „to není poprvé“, co se taková věc stala.

Jednou, kdysi dávno žil král, který byl smutný, že nemá žádné syny a rozhodl se svěřit okoloidoucímú svatému muži. Po čase se svatý muž vrátil zpět do své poustevny a spatřil ve své jasnozřivosti, že král bude brzy mít mužského potomka, a svěřil se s tím některým učedníkům. Jeden z nich, nečestný učedník jménem Dibbačakkhuka, se rozhodl použít tu informaci k vlastnímu prospěchu. Rychle se vrátil do města, získal si královu důvěru tím, že tvrdil, že on Dibbačakkhuka umí vidět do budoucnosti a předpověděl, že královna brzy otěhotní. Když se tak stalo a ona porodila syna, král byl Dibbačakkhukovi velmi vděčný a udělil mu bohatou a autoritativní hodnost vysoce postaveného ministra. Čas plynul a chlapec jménem Somanassa vyrostl. Stal se z něj výjimečně vnímavý mladík, který dokázal prohlédnout klam a Dibbačakkhukovy falešné zásluhy a zjistil, že je to šarlatán. Dibbačakkhuka se obával, že ho chlapec odhalí a rychle zosnoval proti mládenci falešná obvinění, dokonce se mu podařilo přesvědčit jeho otce krále, aby ho odsoudil na smrt. V poslední chvíli se mu však plán vymstil; Dibbačakkhukovy nástrahy byly odhaleny a Somanassův život ušetřen. Džátaka pak končí následujícím označením: Somanassa byl v minulém životě bódhisattva; Dibbačakkhuka byl Dévadatta, který se mu snažil ublížit; Somanassova matka, královna, byla Mahámája (Buddhova matka); svatý muž byl jeden z Buddhových učedníků atd. „Poučení“ z džátaky je pak dovršeno v okamžiku, když Buddha upozorňuje své učedníky, jak se ho Dévadatta pokusil „zavraždit v dřívějších dnech, stejně jako dnes.“

Můžeme citovat mnoho dalších takových příběhů. Jen v pálijském Komentáři k džátakám je více než sedmdesát vyprávění, kde vystupuje minulý karmický vztah mezi budoucím Gautamou a Dévadattou. Ještě více karmických spojení existuje k jeho manželce, matce nebo jeho hlavním učedníkům. Všechny tyto příběhy karmicky prohlubují a rozšiřují Buddhův život. Nevysvětlují pouze proč se určité události staly, ale proč se staly určitým lidem. Jinými slovy neukazují pouze karmickou minulost budoucího Gautamy, ale jeho působení na karmickou minulost ostatních s tím, že se účastní jakéhosi druhu kolektivní karmy.

Současné jsou tyto džátky dokladem psychologické spletitosti karmické minulosti. Je to velice zajímavé, například, když je řečeno, že královna v předchozím příběhu bude mít těžkosti s porozením syna, který se stane v budoucnu Buddhou. Pokud vím, ve zprávách o Buddhově matce Mahámáji, která ho porodila v jeho posledním životě jako Gautamu, není o takových těžkostech ani zmínka, a přesto nás Somanassův příběh nutí nad posledním životem přemýšlet. Vzhledem k tomu je snad také zajímavé, že v jistých páli výkladech je Mahámája, když porodí Buddhu, ve středních letech, tedy na první dítě už v pokročilém věku a zvláště v starověké Indii, což mohlo způsobit obtíže při porodu. Taková věc se samozřejmě v Gautamově příběhu nevysvětluje a já nechci příliš zdůrazňovat takový detail, který, v džátace možná neznamena víc, než součást zapůsobení příběhu, ale, jak uvidíme, džátky mohou občas posloužit jako zásobárny podvědomých pocitů o Buddhovi, členech jeho rodiny, nebo členech jeho sangha.

Jsou však i jiné způsoby, jakými džátky vyjadřují psychologické vztahy komplexnějšího rázu. Například v právě zmíněném příběhu se bódhisattva stává lepším než Dévadatta (stejně tak je tomu i za života Gautamy). Ale není to vždy nezbytně; v mnoha jiných džátkách je Dévadatta „vítěz“ a uspěje ve svém pokusu ublížit budoucímu Buddhovi, a to dokonce tolikrát, že si později sama tradice klade na toto téma otázky. Například jedno z dilem, předložené v polovičně kanonizovaných Otázkách krále Milinda (Milindapañha), zní: proč by měl Dévadatta, někdo tak zlý, být občas mocensky nadřazený bódhisattvovi? Odpověď je ta, že Dévadatta nebyl ve skutečnosti „veskrze špatný“ – udělal několik dobrých skutků ve svých minulých životech (jako budování mostů, nocleháren, soudních dvorů pro chudé a tak dále), a z toho tedy vyplývá jeho občasná nadřazenost nad bódhisattvou. Pokračující karmické vztahy nejsou vždy naprosto zřetelné a džátky jim dodávají nové rozměry – naznačení (v tomto případě), že vztah mezi Buddhou a Dévadattou je komplikovanější, než se zdá na první pohled. Džátky dovolují, aby se ten samý příběh vyprávěl několika různými způsoby a posuzoval se z mnoha úhlů. Je zjevné, že na vypovězení všeho, co je o Buddhovi třeba, jeden život nestačí.

GAUTAMOVA STEZKA K BUDDHOVSTVÍ: KDY SE ZAČALA?

Dalším z biografických záměrů minulých životů je představit a objasnit cestu, kterou bódhisattva nastoupil, aby se stal Buddhou. Buddha nebyl vždycky Buddhou; kdysi byl mnohem obyčejnější bytostí, jejíž ambice sice sahaly k dosažení buddhovství, ale jejím úspěchem, ne nevýznamným, bylo pouze něco, co se otevřelo ostatním. Často je ovšem v jednom ze svých minulých životů zobrazován jako král nebo dokonce božstvo, ale také se obvykle vyskytuje jako asketa, dvořan nebo obchodník či různý druh zvířete. Méně často se o něm říká, že se narodil jako řemeslník toho či onoho odvětví, nebo jako otrok. Téměř nikdy se nezobrazuje jako žena, což je nestydatý předsudek, který, jak uvidíme, některé obtěžoval. Nicméně je možné uvažovat o rozmanitosti postavení v minulých životech, jež mu posloužily k „otevření“ jakési cesty k buddhovství, k ujasnění, že po ní mohou jít bytosti mnoha druhů.

To ale neznamená, že bódhisattvova cesta byla jednoduchá nebo krátká; buddhistická tradice ve skutečnosti vyvinula dokonce několik cest jejího popisu, všechny zdůrazňují její délku a svízelnost. Kupříkladu v páli kanonizovaném textu s názvem Buddhova kronika (Buddhavamsa), je představena jako série setkání, která „náš“ Buddha Gautama absolvoval s předchozími buddhy v minulých životech

rozprostřených v dlouhém časovém údobí. Kapitulu za kapitolou nám texty vyprávějí o různých bódhisattvových zrozeních – někdy zvířecích, jindy božských, ale obvykle lidských. Během těchto životů se setkal z více než dvaceti čtyřmi minulými buddhy a inspirován každým z nich, opakoval ve své přítomnosti některé ze zbožných záslužných činů. Někdy jimi byla velká oběť jako vzdání se všeho bohatství; jindy to byl relativně malý čin jako nabídnutí kousku ovoce. Detaily v Tabulce 1.1.

Tabulka 1.1 24 buddhů před Gautamou

	Časové období ve věcích a aeonech	Narozen jako	Setkání s minulým buddhou	Činy coby bódhisattvy
1	Před 4 nesčetnými věky + 100,000 aeony	Sumédha, bráhman, který se stal asketou	Dípankara	Učinil rozhodnutí stát se buddhou, když ležel v blátě
2	Před 3 nesčetnými věky	Kšátrija jménem Vidžítávin	Kondaňňa	Daroval Buddhovi a jeho komunitě jídlo
3	Před 2 nesčetnými věky	Bráhman jménem Suruči	Mangala	Daroval Buddhovi a jeho komunitě parfémy, věnce a jídlo
4	Během stejného aeonu jako # 3	Hadí král (nága-rádža) Atula	Sumana	Daroval Buddhovi a jeho komunitě hudbu, jídlo a šaty
5	Během stejného aeonu jako # 3 a 4	Bráhman Atidéva	Revata	Hledal u Buddha útočiště, chválil ho a daroval mu šaty
6	Během stejného aeonu jako # 3, 4 a 5	Bráhman Sudžáta	Sobhita	Daroval Buddhovi a jeho komunitě jídlo a pití
7	Před 1 nesčetným věkem	Ochranné božstvo (jakša)	Anomadassi	Daroval Buddhovi a jeho komunitě jídlo a pití
8	Během stejného aeonu jako #7	Lev	Paduma	Uklonil se před Buddhou, třikrát zařval a týden ho navštěvoval
9	Během stejného aeonu jako #7 a 8	Rozcuchaný asketa	Nárada	Daroval Buddhovi a jeho komunitě jídlo a pití a santalového dřeva
10	Před 100,000 aeony	Oblastní guvernér jménem Džatila	Padumuttara	Daroval Buddhovi a jeho komunitě jídlo a oblečení
11	Před 70,000 aeony	Mladý bráhman Uttara	Sumédha	Daroval Buddhovi a jeho komunitě 80 crores z vlastního bohatství
12	Také před 70,000 aeony	Vládce světa (čakravartin)	Sujáta	Daroval království a 7 pokladů pro Buddha
13	Před 1,800 aeony	Bráhman Kassapa	Piyadassi	Daroval Buddhovi a jeho komunitě klášterní sad (áráma)
14	Také před 1,800 aeony	Rozcuchaný asketa Susíma	Atthadassi	Daroval Buddhovi božské květiny

15	Také před 1,800 aeony	Indra, pán bohů	Dhammadassi	Daroval božské parfémů, věnce a hudbu
16	Před 94 aeony	Asketa Mangala	Siddhattha	Daroval plod hřebíčku
17	Před 92 aeony	Kšatrija Sudžata, který se stal žebrákem	Tissa	Držel nad Buddhovou hlavou tři božské květiny
18	Také před 92 aeony	Kšatrija Vidžitávin	Phussa	Vzdal se království a stal se buddhistickým mnichem
19	Před 91 aeony	Hadí král (nágarádža) Atula	Vipassin	Daroval Buddhovi hudbu a zlatý trůn
20	Před 31 aeony	Kšatrija Arindama	Sikhin	Daroval Buddhovi jídlo a pití, oblečení, slona a další předměty
21	Také před 31 aeony	Kšatrija Sudassana	Vessabhú	Daroval Buddhovi a jeho komunitě dary velké ceny, jídlo, pití a oblečení
22	V současném aeonu	Kšatrija Khema	Kakusandha	Daroval Buddhovi a jeho komunitě mísy, šaty a léky
23	V současném aeonu	Kšatrija Pabbata	Konágamana	Daroval Buddhovi a jeho komunitě cenné oblečení a sandály
24	V současném aeonu	Mladý bráhma Jotipála	Kassapa	Stal se pod Buddhou vzorným mnichem
25	V současném aeonu	Kšatrija Gautama	-	Stal se „naším“ Buddhou, Šákjamuni

Text začíná „prvním“ ze setkání – příběh už zmíněný v budoucím životě Gautamy, kdy se bráhma Sumédha setkal s minulým Buddhou Dípankarou. Když viděl, jak k němu Buddha kráčí po zablácené silnici, Sumédha se s náhlým vnuknutím vrhl na zem a rozprostřel své zčuchané vlasy tak, aby po nich mohl Dípankara přes bláto přejít. Tehdy došel Sumédha k rozhodnutí stát se jednoho dne plně osvíceným buddhou jako Dípankara, aby mohl pomoci ostatním překročit moře utrpení a později vyslovil deset dokonalostí, o kterých věděl, že je musí splnit na své cestě k buddhovství (viz níže). Když Dípankara slyšel jeho konečné rozhodnutí a poznal jeho předurčení, veřejně mu předpověděl, že za nespočet aeonů se Sumédha jistě stane Buddhou Gautamou. A pokračoval tím, kdo bude jeho matka a otec, jak se vydá pryč z domova a dosáhne osvícení, kdo budou jeho hlavní učedníci a tak dále.

Hodně podobný příběh se nalézá v sanskrtské Buddhově biografii, ačkoli Sumédha je zde znám pod jinými jmény jako Megha nebo Sumati. Ve všech těchto textech je setkání s Dípankarou rozhodně důležité, protože označuje začátek bódhisattvova hledání, jeho zahájení cesty, jejíž výsledkem bude o mnoho životů později dosažení buddhovství. Jako rozhodující ukazatele zahájení jsou tři faktory: bódhisattvův aktuální fyzický zbožný čin (v tomto případě položení se do bláta), výraz jeho rozhodnutí stát se Buddhou a Dípankarova vyplývající predikce budoucího buddhovství. S různými obměnami se tyto tři faktory opakují, a jak si bódhisattva razí

cestu aeony, střetává se s minulými buddhy, nechává se jimi inspirovat k obnově svého rozhodnutí a dostává od nich ujištění, že stále následuje jejich cestu.

Tato opakovaná setkání s buddhy jsou důležitá, protože, jestliže je jedna věc z Tabulky 1.1 evidentní, pak ta, že cesta k buddhovství není krátkodobou záležitostí. Buddhova kronika datuje všechna Sumédhova setkání s Dípankarou do doby před „čtyřmi nescetnými věky plus sto tisíce aeony“. „Nescetný“ (asamkheyya) věk je velice dlouhé období, často ponechané bez specifikace, ale někdy stanovené jako 10^{140} roků. Aeon (kalpa), nebo-li světový cyklus, je kratší než nescetný věk, nicméně je stále velice dlouhý; prý by měl trvat 4,320 miliónů let, což je doba, za kterou se svět rozvine a pak opět upadá. Několik buddhů – od jednoho do pěti – se může objevit v průběhu aeonu, ale rovněž může být aeon prázdný, bez buddhy. Tak mohou být v čase velké mezery, aeony a aeony mezi setkáními s Gautamovými předchůdci z minulých životů. Gautamova cesta k buddhovství je proto nepředstavitelně dlouhá, trávající aeony a aeony. A k tomu ještě nebyla buddhistická tradice spokojená dokonce ani s tímto scénářem a začátky bódhisattvovy stezky odsunula ještě hlouběji do minulosti.

V tradici páli je celý časový interval navržený v Tabulce 1.1, od bódhisattvových minulých životů jako byl Sumédha až ke Gautamovi, rozdělený do tří úseků. První a zdaleka nejdelší období jeho buddhovství se nazývá období „vzdálené příčiny“ (dúre-nidána) a zahrnuje všechna narození v rozsahu buddhů 1-24. Následuje mnohem kratší období „blízké příčiny“ (avidúre-nidána) (třicet pět let od narození Gautamy až po jeho osvícení v Bódhgaji), po kterém přichází období „nejbližší příčiny“ (santike-nidána) (po osvícení, kdy kázal dharma).

Některé texty případně odtlačily počáteční bod celého tohoto procesu zpět a rozšířily legendu bódhisattvovy stezky do časů ranějších, než je období „vzdálené příčiny“, tj. k narozením předcházejícím jeho životu Sumédhy. Například text páli z 15. století ze severního Thajska stejně jako text ze 14. století v sinhálském nářečí ze Šrí Lanky blíže určují, že před obdobím „vzdálené příčiny“ bylo období „velmi vzdálené příčiny“ (atidúre-nidána). To trvalo devět nescetných období, během kterých se, jak se píše, bódhisattva setkal s více než 387,000 minulými buddhy (!). Dokonce ještě vzdálenější období buddhovství bylo období „velké příčiny“ (mahánidána), které trvalo sedm nescetných věků, během kterých potkal 125,000 minulých buddhů.

Během prvního období „velké příčiny“ činil bódhisattva pouze „duševní rozhodnutí“ k buddhovství (manopranidhána), a to vždy, když potkal předcházejícího buddhu. V průběhu dalšího období „velmi vzdálené příčiny“ vyjádřil svá duševní rozhodnutí ústně, a proto se občas období nazývá období „verbálních rozhodnutí“ (vákpranidhána). A konečně během období „vzdálené příčiny“ (které započalo Sumédhovým životem) k tomu přidal i fyzické vyjádření svého předurčení a zavázal se k činům, ve kterých použije těla. Protože použil řeči i mysl, nazývá se toto období nejméně v jednom textu období „velkého“ nebo možná ještě vhodněji „konečného rozhodnutí“ k buddhovství. Důležité je, že poté, co vstoupil do tohoto období „velkého rozhodnutí“ od Dípankary a jeho nástupců, začal přijímat průkazné předpovědi své budoucnosti Buddhy od buddhů minulých. To shrnuje Tabulka 1.2.

Tabulka 1.2 512,024 minulých buddhů před Gautamou

Časové období	Počet zrození	Počet setkání s minulými buddhy	Vykonané skutky
Období „velké příčiny“	125,000	125,000	Duševní rozhodnutí

(od 20. do 13. nesčetného věku)			k buddhovství, ale bez obdržení potvrzující předpovědi
Období „velmi vzdálené příčiny“ (od 13. do 4. nesčetného věku)	387,000	387,000	Přidání verbálního rozhodnutí k buddhovství, ale bez obdržení potvrzující předpovědi
Období „vzdálené příčiny“ (od 4. nesčetného věku až po Gautamovo narození)	24, počínaje jeho životem Sumédhy, viz Tab. 1.1	24, počínaje Dípankarou, viz Tab. 1.1	Přidání fyzických rozhodnutí a obdržení potvrzující předpovědi
Období „blízké příčiny“ (od Gautamova narození až po jeho osvícení)	Bódhisattva Gautama		Hledání osvícení
Období „nejbližší příčiny“ (po osvícení)	Buddha Gautama		Kázání Dharma

Ze scénáře, který je vyložen v tabulce, můžeme něco vyvodit. Za prvé vidíme tradici bojující s novou a závažnou otázkou: Jestliže je tu možnost nekonečnosti minulých životů, kdy se opravdu započalo Gautamovo usilování o buddhovství? Kdy vznikla prvotní myšlenka stát se buddhou? Kdy poprvé řekl, že to má v úmyslu? Kdy poprvé skutečně učinil něco, co mohl předešlý buddha potvrdit? V těchto otázkách lze nalézt poznání přizemního charakteru. Ve všem tom plahočení nesčetnými aeony je pro běžné buddhisty, kteří se zajímají o nastoupení buddhistické stezky, jednoduchý odkaz: za prvé o tom přemýšlejte, pak mluvte a nakonec pro to něco udělejte.

Věci však nejsou tak jednoduché, protože v tabulce také vidíme, že inspirace k jakémukoliv režimu usilování – mentálnímu, verbálnímu a/nebo fyzickému – musí přijít od buddhy, když se setkají. A to je pravda bez ohledu na to, zda předchozí buddha skutečně učinil předpověď prohlašující nebo potvrzující budoucí výsledek. A zde dospíváme k možnému problému, když aplikujeme tento závěr na dnešní buddhismus (nebo na každý okamžik od Gautamovy smrti): od té doby totiž není na světě žádný buddha, a tak se dnes zdá pro kohokoliv nemožné rozhodnout se usilovat o buddhovství, nebo dokonce obnovit takové rozhodnutí.

Buddhistická tradice vyvinula množství způsobů, jak se vypořádat s tímto dilema, ale v současných souvislostech popisu stezky k buddhovství tu máme dvě reakce. Jedna může být charakterizována jako nekompromisní, ortodoxní pozice. Podle „Úvodu“ do Komentáře k džátakám existuje osm nezbytných podmínek, které musí splnit kdokoli, kdo se rozhodl dosáhnout buddhovství. Mezi nimi je i specifikace, že tím někým musí být lidská bytost – mužská lidská bytost – a že musí své rozhodnutí učinit za aktuální přítomnosti žijícího buddhy. Vykonání rozhodnutí před Buddhovou náhražkou, jako je ostatek nebo strom bódhi, je nepřijatelné. A vzhledem k současné absenci buddhy není nadále možné nastoupit stezku k buddhovství. Nejlepší, co tedy člověk může udělat, je snažit se narodit znovu v čase příštího buddhy Maitréji.

Poněkud rozdílnější závěr lze nalézt v pozdější lidové tradici, která změkčuje nekompromisní stanovisko, které se neobešlo bez biografické odezvy. Tento závěr byl předpoklad více předcházejících zrození Gautamy ještě před těmi v Tabulce 1.2, která se odehrála před dvaceti nesčetnými věky. V těchto životech, jak uvidíme, se nastoupení na stezku odehrálo bez buddhovy potřebné přítomnosti. Předchozí

k období „velké příčiny“ bylo období zvané „epocha prvního probuzení mysli“ (pathamacittuppáda-kála). V průběhu toho času se budoucí Gautama čtyřikrát zrodil, provedl rozhodnutí k buddhovství v nepřítomnosti buddhy a to zdánlivě inspirován jinými faktory. Jinými slovy učinil druh rozhodnutí, které by dnes v našem bezbuddhově čase bylo možné. Spolu s tím, jak uvidíme, zpřístupnil bódhisattvovu stezku, když vůbec poprvé učinila toto rozhodnutí žena.

V prvním z těchto příběhů je budoucí Gautama narozen jako chudý muž, který pomáhá své matce sbíráním dřeva na oheň. S přáním udělat pro sebe něco lepšího, nastupují na loď a vydávají se společně s matkou po moři do „zlaté země“, kde, jak doufají, získají štěstí. Uprostřed oceánu ale ztroskotají a bódhisattva za velkého nebezpečí začne plavat ke břehu s matkou na zádech. Bůh Brahma, který shlíží dolů z nebes, vidí jeho hrdinství a odhodlání a uvažuje, zda to je ten muž, který by byl vhodný na to stát se buddhou, navzdory k poznání skutečnosti, že v současnosti není na světě žádný buddha, který by mu vnuknul takové rozhodnutí. Proto ho Brahma povzbudí (není řečeno jak), aby se tam uprostřed oceánu rozhodl stát se buddhou, a tak se říká, že takové nastoupení bódhisattvy na stezku vedoucí ke Gautamovi je platné. V cejlonské verzi stejného příběhu to není Brahma, kdo mu vnukne takové rozhodnutí, nýbrž bódhisattvova matka, ale v obou případech je poselství jasné: buddha není pro ty, co chtějí nastoupit stezku k osvícení, potřebný; myšlenku mohou vnuknout jiné bytosti.

To samé poučení nalezneme v dalších dvou příbězích. V prvním se bódhisattva inspiruje k obnovení svého slibu buddhovství, když si, jako výsledek řady dobrodružství, uvědomí moc chtíče (uvidí šíleného slona); ve druhém si uvědomí pravdu utrpení, když spatří hladovějící tygřici a její tygří mláďata. V obou případech se inspiruje k rozhodnutí těmito skutečnostmi. V druhém případě obětuje sám sebe, když tygřici nabídne své tělo jako potravu. Tato džátaka je obzvlášť oblíbená v sanskrtské tradici a její začlenění zde může souviset s touhou páli tradice zahrnout ji do svého odkazu. Nicméně ani v jednom z příběhů se buddha neobjevil na scéně; odhalení pravé povahy nastává za dokonale obyčejných okolností, tj. setkání se zvířaty. Zjevně mají tyto příběhy apelovat na osoby žijící ve věku, kdy Buddha není, a ujistit je, že je v takové situaci možné nastoupit cestu k buddhovství, jako to udělal kdysi dávno Gautama.

Poslední příběh tohoto žánru určuje mírně pozměněnou situaci a problém, a to ortodoxní omezení, které si vyhrazuje, že Buddhou se mohou stát pouze muži. V tomto příběhu se bódhisattva narodí jako žena – princezna – nevlastní sestra buddhy jménem Purána („Dřívější“) Dípankara. Jeho učedník se jmenuje Pačchima („Budoucí“) Dípankara, protože má předurčeno stát se ve vzdálené budoucnosti Buddhou Dípankarou. Princezna neučiní své rozhodnutí k buddhovství v přítomnosti svého nevlastního bratra Předchůdce buddhy Dípankary. Místo toho složí slib jeho učedníkovi mnichovi Budoucimu-Dípankarovi a učiní své rozhodnutí v jeho přítomnosti. Stejně i Buddha Dřívější-Dípankara nijak přímo nepředpoví princeznu budoucí osud. Namísto toho dává pokyny svému učedníkovi Budoucimu-Dípankarovi, aby jí oznámil jeho předpověď, až se znovu narodí jako muž a on se stane buddhou. Jinými slovy se nám předkládá předzvěst setkání Sumédhy a Dípankary v minulém životě, kde první je žena a druhý pouhý mnich. Buddha ženě přímo neřekl předpověď buddhovství (takže ortodoxie nebyla porušena), ale budoucí předpověď byla zajištěna a pro ženy se otevřely určité možnosti nastoupit stezku k buddhovství.

Z toho všeho můžeme načrtnout několik předběžných závěrů o Gautamově stezce k buddhovství: je velice dlouhá, trvá myriády životů; všeobecně zahrnuje

opakovaná setkání s minulými buddhy, která inspirují a potvrzují obnovu bódhisattvova rozhodnutí pro buddhovství; ale je možné začít stezku i bez setkání s buddhou. Vpravdě čím dál jde člověk v čase, tím více Gautamových minulých životů se podobá dnešním dnům a situacím, muž a žena, žítí v čase bez buddhy. A s tím, jak se vyprávění Gautamových džátak rozšiřuje z více a více příběhů, zobrazuje se stezka k buddhovství jako stále delší a delší, ale paradoxně také se čím dál více otevírá obyčejným lidem. Tento fakt a mnohost buddhů uváděných v příbězích ustanovily dvě poselství, jedno zdůrazňuje velikost Buddha a jeho činů, druhé možnost otevření se jeho stezky všem.

CVIČENÍ DOKONALOSTÍ

Někde se dá to samé dvojí poselství najít v jiném, snad důvěrněji známém typu džátaky, než které jsme brali v úvahu; ty, jejichž „biografickým záměrem“ je ilustrovat různé dokonalosti (páramita), které praktikoval budoucí Gautama ve svých životech. Už jsme se zmínili o deseti dokonalostech, o kterých Sumédha předpokládal, že se mají splnit. To samé téma se rozvíjí v „Úvodu“ do pálijského Komentáře k džátakám, kde jsou uvedeny určité návrhy, jak některé z 547 džátak následujících ve zbytku textu roztrždit na ilustrace jednotlivých dokonalostí. V páli kanonickém textu známém jako Koš jednáni (Čárijapitaka) je to výslovně organizační princip. V tomto textu je deset páramitás; jsou to dokonalost štědrosti, mravnosti, odříkání, moudrosti, snahy, trpělivosti, pravdomluvnosti, rozhodnosti, láskyplné péče a vyrovnanosti. V Koši jednáni je první kapitola, skládající se z deseti džátak, cele věnována příběhům ilustrujícím bódhisattvova cvičení dokonalosti štědrosti; druhá kapitola se věnuje deseti příběhům o dokonalosti mravnosti; a ačkoli se potom hroutí úhlednost uspořádání, patnáct zbývajících příběhů je roztrženo podle dokonalosti odříkání, rozhodnosti, pravdomluvnosti, láskyplné péče a vyrovnanosti. Konečné verze textu pak zmiňují tři další dokonalosti – v moudrosti, snaze a trpělivosti – panuje názor, že práce původně obsahovala nebo měla obsahovat ještě dřívější líčení životů nebo alespoň některé z nich, které by byly ilustrativní.

Podobné organizační schéma je naznačené v sanskrtském Věnci zrození (Džátakamálá) od básníka Árjašúry, který obsahoval třicet čtyři příběhů. Jedna tradice, ve skutečnosti ne bez výhrad, hlásá, že Árjašúra původně zamýšlel sestavit práci obsahující deset kapitol, každá kapitola měla mít deset příběhů, které by se zabývaly jednou z deseti dokonalostí, ale nebylo v jeho silách ji dokončit.

Mezi těmito příběhy, které měly ilustrovat dokonalosti, se dají nalézt některé z nejnámějších a nejoblíbenějších džátak. Například ve Věnci zrození se první kapitola věnuje dokonalosti štědrosti, příběh se zmiňuje o bódhisattvově obětování vlastního těla hladovějící tygřici, aby nakrmila mláďata. Jednou se bódhisattva narodil jako učený bráhma. Odřekl se světa, stal se poustevníkem a upoutal mnoho učedníků. Jednoho dne, zatímco se procházel se svým žákem Adžitou, narazil na tygřici, která byla tak hladová, že chtěla sníst vlastní mláďata, kterým právě dala život. Bódhisattva, který litoval šelmu i její potomky, řekl Adžitovi, aby rychle šel a našel pro ni nějakou potravu. V okamžiku, kdy učedník odešel, bódhisattva přemýšlel, že je hloupé jít a hledat maso, které může nalézt, ale nemusí, když jiné maso – jeho vlastní tělo – je ihned na místě k dispozici. Proto se tedy zabil skokem ze srázu a jeho tělo dopadlo u nohou tygřice. Hbitě pohltila jeho tělo a tak posílená mohla zachránit sebe i svá mláďata.

Tento příběh se v sanskrtském buddhistickém světě proslavil, z části proto, že ukazoval dychtivost budoucího Gautamy dosáhnout buddhovství, na rozdíl od Maitréji, dalšího Buddha po Gautamovi, který je zde ztotožněn s méně horlivým učedníkem Adžitou. Ale také se uvažovalo o vytvoření souboru džátak, spolu s třemi dalšími příběhy, které by ilustrovaly nejvyšší podobu dokonalosti štědrosti – ochota vzdát se života nebo končetin v rámci hledání buddhovství. Místa, kde se tyto čtyři akty obětování pravděpodobně odehrávaly, byly zaznačeny v Severní Indii souborem „čtyř velkých stúp“ navštěvovaných pravidelně poutníky. Ještě k příběhu tygřice, v jiné džátace se vypráví o králi Šibim, který obětoval své maso, aby vysvobodil holubici před jestřábem; nebo příběh jiného muže, někdy také ztotožňovaného s Šibim, jenž pohotově daroval své oči slepci, který je o ně požádal; a příběh krále Čandraprabhy, který si usekl hlavu a daroval ji bráhmanovi. Nebylo to však pro bódhisattvu nutné, aby jako člověk dával tak totální dary. Další slavná džátaka s podobnou náplní byl příběh bódhisattvova zrození jakožto zajíce, který kvůli procházejícímu bráhmanovi, co nepřijal nabídky jiného jídla, skočil do ohně a tím se vzdal svého těla.

Kromě dokonalosti štědrosti chtěly další příběhy ilustrovat i jiné dokonalosti. Příklad cvičení trpělivosti (kšanti) je v příběhu bódhisattvova narození jako askety Kšántivádina, který se podrobil mučení neprávem nahněvaného krále, ale který vydržel všechno utrpení bez jediné myšlenky zášti vůči mučiteli. Další příklad takového druhu výdrže je v příběhu bódhisattvova života, kdy byl vedoucí tlupy opic a pomáhal svým opičím druhům utéct ze stromu obklíčeném lidmi tak, že je nechal přeběhnout po svém těle jako po mostě ze stromu na skálu. Příklad dokonalosti v pravdomluvnosti nalezneme v příběhu bódhisattvy prince Sutasomy, který plnil sliby různým osobám, navzdory jasnému ohrožení sebe sama; udržení daného slova pro něj bylo důležitější než udržení vlastního života. Příklad dokonalosti moudrosti je Mahá-Ummagga džátaka – skutečná sága uvádějící dobrodružství Mahosadhova, což byl chytrý syn krále, který řešil otázku za otázkou.

Nejoblíbenější z džátak ilustrujících dokonalosti je ale nepochybně příběh prince Višvantary (páli: Vessantara), který je všeobecně považován za předposlední vtělení Buddha, předcházející znovuzrození v nebi Tušita. Příběh – druh minieposu – se dá shrnout do následujícího: Od velice útlého věku byl králův syn, princ Višvantara velkomyslný. Dokonce jako chlapec v paláci často prohlašoval, že to, co bude moci, dá každému, kdo ho o to požádá. Za nějaký čas, když si vyjel na svém bílém slonu – zvíře, o kterém se říká, že přináší do země štěstí -, se setkal s muži ze země trpící hrozným suchem. Ve víře, že slon jim do země přinese velký déšť, žádali o něj Višvantaru a on jim ho bez váhání dal.

Lidé z jeho vlastní země se však na něj rozhněvali, protože dal jejich slona pryč a poslali ho za to do vyhnanství na horu zvanou Vanka. Než odešel, žádal o svolení udělit další dar, a když ho dostal, vzal si s sebou bohatství z paláce – koně, dobytek, otroky a otrokyně, peníze. Pak opustil město ve svém voze společně s manželkou a jejich dvěma dětmi. Po cestě se setkali s někým, kdo je požádal o koně a vůz. Bez váhání jim je Višvantara dal a on a jeho rodina pokračovali pěšky. Cesta k hoře Vanka byla dlouhá, ale díky velkým zásluhám jim bozi pomohli ji zkrátit; dokonce spolupracovala i příroda, ovocné stromy nakláněly k cestujícím své větve, takže se mohli snáze najít.

Nakonec dorazili na místo určení a rodina se společně usadila v horské poustevně, v malé chatě z listí. Jednoho dne, když byla manželka shánět jídlo, k Višvantarovi přišel poutník a žádal jeho dvě děti za otroky. Naplněn radostí, že může být někomu k službám, bódhisattva mu svého syna a dceru dal, a doporučil mu, že by měl s nimi

jít k jejich dědečkovi, králi a žádat výkupné, protože děti jsou mladé a slabé a nebudou z nich dobří otroci. Když se manželka vrátila do poustevny a zjistila, že děti jsou pryč, strašně se rozčílila, ale nakonec jejich ztrátu přijala. Pak však přišel další poutník, žádal Višvantaru o jeho ženu a on mu ji opět šťasten dal, a od té doby žil v lese sám.

Tento příběh je, přinejmenším v určitých částech jihovýchodní Asie, tak slavný a známý jako životní příběh posledního Buddha Gautamy. Část jeho popularity se samozřejmě skrývá v jeho dojímavosti, kterou nám vyprávějící nezapomíná zdůraznit. Ale výzva možná také leží ve zdůraznění, která z dokonalostí je pro světské bytosti tou nejdůležitější: naučit se dávat, dokonalost štědrosti. V tomto příběhu je odříkání dosaženo štědrostí: vzdáním se všech prostředků, svého postavení, dokonce i dětí a manželky; Višvantara, zatímco byk stále ještě světská osoba, dokázal zvládnout situaci ne nepodobnou situaci buddhistického mnicha, který se také zříká rodiny a majetku. U Višvantary jsou biografická témata zřeknutí se, které se, jak uvidíme, vynořují v příběhu Gautamova „velkého odchodu“, zobrazeny jako činy sebeobětování a štědrosti. „Vzdávání“ se stává „dáváním“.

Buddhisté samozřejmě nejsou slepí k etickým rozdílům. V Otázkách krále Milindy upozorňuje Milinda, že Višvantarova štědrost, ačkoli určitě hodna obdivu, přinesla žal a utrpení dětem a manželce. Mnich Nágasena, kterého se král vyptává, to připouští, ale pak tvrdí, že účel světlých prostředků; není to tak, že Višvantara necítil lásku ani sympatie ke svým dětem či manželce, říká, že miloval více buddhovství. Zdokonalením jednání, jako je dávat, se bódhisattva mohl stát buddhou, a jako buddha by pomohl každému.

Protože tyto dokonalosti naznačují povahu buddhovství, džátaky jako je ta o Višvantarovi a jiné výše zmíněné se mohou považovat za prostředky, které obzvláště zvětšují velikost výsledku budoucího Gautamy tím, že uvádí mimořádnost skutků sebeobětování, které vykonával aeony. Stejně tak se ale dá podotknout, že skutky v těchto příbězích nevyžadují ke svému provedení buddhovu přítomnost. Dokonce si ani nevyžadují přítomnost jakéhokoliv buddhistického mnicha nebo čehokoliv, co se nazývá „buddhistické“. Bódhisattva, který je vykonává, je typicky světská osoba, která přichází do kontaktu s obyčejnými lidmi. Jeho činy si žádají hrozivé množství víry a odhodlání, ale nikoliv zvláštního cvičení či okolností.

Umění dávat a jiné dokonalosti ukázané v těchto džátakách mají však ještě další význam, když se na ně podíváme v rámci Buddha příběhu. Jednoduše řečeno si bódhisattva dokončením těchto skutků budoval tělo, které bude mít jako Buddha. Specifičtěji je toto fyzické tělo popsáno v rámci třiceti dvou znamení v Kapitole 2, viz níže. Prozatím je důležité uvědomit si, že buddhovství není jen mentální osvícení, poznání Dharma, poučné Pravdy. Je to také karmický úspěch, který je vykonán a vyjádřen somaticky. Buddhovství se musí vnímat v těle stejně jako v mysli. Buddha ztělesňuje dokonalosti, které praktikoval v minulých životech. Páli text se věnuje popsání třiceti dvou fyziognomických znamení „velkého muže“ – značka kola na Buddha rukou a nohou, hrbolek (ušniša) na temeni, kroužek vlasů (úrná) mezi obočím, dlouhý jazyk atd. -, která se pokouší vysvětlit jako následná znamení různých dokonalostí. Stejná věc se řeší ve větším detailu v množství textů Mahájány, které ukazují, jak se určité minulé Buddha úkony projeví v každém z třiceti dvou hlavních a osmdesáti vedlejších fyzických rysech jeho těla.

GAUTAMOVY ZÁPORY

Karma je ale mince dvoustranná, a zatímco džátaky zpravidla zdůrazňují pozitivní stránku bódhisattvova konání, občas zmiňují i negativní. Budoucí Gautama není vždy zobrazen jako vzor morálky a pěstitel dokonalosti. Také je člověk a někdy podléhá žádosti a tužbě. Tak například v Samkappa-džátaka bódhisattva, velký asketa s nadpřirozenými schopnostmi, ztrácí svou schopnost létat vzduchem a je doslova vržen „zpět na zem“, když je při svém žebrání zachvácen chtičem; díky létání nahlédne do ložnice ve druhém patře paláce, kde uvidí královnu, samotnou a v posteli, a zachvácený touhou ztratí soustředění a snese se na zem.

Obecněji ve stejném duchu bychom se měli zmínit o negativních činech vykonaných bódhisattvou v minulých životech, které vyústily v negativním karmickém ovoci, které sklízel ve svém posledním životě Gautamy. Tyto příběhy se snaží vysvětlit určité biografické příhody: proč například Buddha měl podstoupit utrpení i ve svém poslední životě Gautamy, když se ho jeho zlý bratranec Dévadatta pokusil zabít nebo proč trpěl nemocemi. Stejně tak ale připomínají, že také bódhisattva měl svá negativa. Nedostatky (nedokonalosti), kterými Buddha trpěl ve svém posledním životě – zažívací problémy, bolesti hlavy, lehká zranění atd. – jsou konečkem karmických výsledků opovržených skutků – vražda, falešné obvinění -, které bódhisattva učinil v minulých životech, skutky, kvůli kterým sklídl karmickou odměnu a zrodil se nesčetněkrát v peklech, ale které ho zcela nevyčerpaly.

Buddhistická tradice zná celý text věnovaný takovým skutkům, dochovaný v sanskrtu a páli. Na hlavním shromáždění učedníků u jezera Anavatapta Buddha popisuje špatné karma ve většině z tuctu minulých životů a vysvětluje jeho účinky. Například v jednom životě zabil svého bratra, a tak se stal jediným dědicem rodinného majetku. To nerozhodlo jen o jeho zrození v pekle po tisíce let, ale také o jeho zranění (na palci u nohy) v posledním životě Gautamy, když se ho závistivý bratranec Dévadatta pokusil zavraždit. Tento a zbylé ze skutků jsou shrnuty v Tabulce 1.3

V minulém životě byl	Spáchaný skutek	Výsledek toho skutku
Majitel domu	Zavraždil vlastní bratry kvůli dědictví rodinného majetku	Trpěl mnoho let v pekle a v posledním životě jako Gautama byl zraněn bratrancem Dévadattou
Kupec	Pokusil se o schválné potopení lodi společníka, a když byl přistižen, probodl ho oštěpem	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama měl třísku v noze
Mladý bráhman	Vysypal jídlo z almužny pratjekabuddhy	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama nezískal v Šálagramě žádnou almužnu
Buddhistický mnich	Z žárlivosti ponoukl služku, aby šířila falešné zvěsti o jeho bratrovi, arhatovi	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama byl falešně nařčen mniškou Sundarikou
Bráhman	Ze žárlivosti hanobil asketu	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama byl pomluven mladou bráhmankou jménem Čaňčá.
Mladík z Benaresu	Zabil kurtizánu, která ho opustila a nařkl pratjekabuddhu ze zločinu	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama byl falešně nařčen mladou bráhmankou

Bráhman z Bandhumatí	Pomlouval minulého buddhu Vipassina a navedl ostatní, aby mu dali k jídlu otrávená zrna	Po tisíce životů musel sníst otrávená zrna a stejně tak i v Gautamově životě
Mladý bráhman	Vyvolal pochybnosti o osvícení posledního buddhy Kášapy	V životě Gautamy šel šest let špatnou cestou askeze
Lékař	Zlobil se, když mu nechtěli zaplatit, dal nemocnému špatné léky	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautama trpěl těsně před parinirvánou úplavicí
Rybář	Nalezl zalíbení v trápení dvou velkých ryb, které ulovil	Trpěl mnoho životů bolestmi hlavy, a to i jako Gautama
Šampion v zápase	Zlomil svému protivníkovi vaz	Trpěl mnoho let v pekle a jako Gautamu ho bolela záda

V takových příbězích se některé body zdají zcela jasné. Především je zde jednoduchá lekce, že špatné skutky nevyhnutelně plodí špatné karma, dokonce i pro někoho jako je Buddha. Za druhé takové příběhy dovolují zmínit negativa o zakladateli způsobem, který je relativně bezpečný. V posledním životě Buddha nejsou spáchány žádné zlé činy; místo toho se všechna jeho negativa (a je to tradice, která připouští, že i buddhové mají své chyby – kéž kdyby to inspirovalo ty z nás, kteří jsme ještě chybnější) přidělují dřívějším životům a s jeho životem se pojí jenom dlouho trvající karmický efekt.

V této kapitole jsem dokazoval, že džátaky hrají ve vyprávění o Buddhově životě hned několik důležitých rolí. Poskytují téměř nekonečné množství příležitostí pro rozvedení jeho životního příběhu, ukazují jeho karmická spojení a včleňují do nich další vyprávění a tradice; pomáhají vyjasnit zároveň svízelnost i otevřenost bódhisattvovy cesty; vychvalují postavu Buddha umocněním jeho skutků; a také nám připomínají jeho lidskost tím, že se dovolávají jeho nedostatků. A nakonec plní také narativní funkci; předcházejí a zavádí nás do příběhu Buddhova posledního života jakožto Gautamy, do kterého se nyní pustíme.